

cultuur & media



Corinne van Tongerloo in 'I am a woman now'. Maker van deze documentaire Michiel van Erp vindt dat het belang van de film nooit voor het belang van het individu mag gaan.

Programma- en documentairemakers leggen de meest persoonlijke momenten van mensen op beeld vast. Wat doen ze als die deelnemer later spijt krijgt? Of als hij de gevolgen van de televisieuitzending niet kan inschatten? Op zoek naar de ethiek van de makers.

Op tv komen is soms afschuwelijk

Kristel van Teeffelen

En man vertelt in de camera dat hij tijdens zijn huwelijk elk weekend met verschillende vrouwen vreemd ging en dat altijd zonder condoom. Tot grote hilariteit van verschillende twitteraars voegt hij daaraan toe: "Ik ga toch ook niet in bad liggen met mijn sokken aan?"

De camera is van het tv-programma 'Man bijt hond'. In de 'Babelbox' geven mensen op straat antwoord op de vraag 'Wanneer heeft u zich voor het laatst misdragen?'

Waarom is de man zo openhartig? Wellicht was het bedoeld als grapje of kwam dit antwoord als eerste in hem op. De vraag is of hij daar nog zo over denkt als zijn vrienden, collega's, vreemden en zijn ex-vrouw het fragment hebben gezien.

Natuurlijk krijgt de man spijt, maar dat is zijn eigen schuld, vindt Michiel van Erp. Als documentairemaker legt hij persoonlijke verhalen van mensen vast. Zo ook in zijn laatste film 'I am a woman now', die vanaf donderdag in de bioscoop draait. Daarin volgt hij de eerste generatie transgenders, die zich in de jaren zestig tot tachtig lieten opereren in Ca-sablanca.

Van Erp: "Zo'n documentaire heeft niets te maken met de Babelbox, wat meer een open podium is. Toch zou ik dit fragment zelf niet uitzenden. Niet om die man tegen zichzelf te beschermen, maar omdat het smakeloos is."

Van Erp staat als documentairemaker bekend om zijn ethiek. Dat je nog zo bewust kunt zijn van de kwetsbaarheid van je participanten, maar soms toch achteraf spijt kunt

hebben, weet Roy Dames. De documentairemaker filmde een emotioneel gesprek tussen een van de hoofdrolspelers in de film 'Ik ben Jantje' (over een groep vrienden uit het criminele milieu in Amsterdam-oost) en diens zoon. De jongen werd gepest op school nadat de documentaire op tv was uitgezonden. Dames: "Dat is niet leuk om te horen. Dan vraag ik me af: had ik de scène wel in mijn film moeten gebruiken?"

Met die tegenstrijdige belangen krijgen veel programma- en filmmakers te maken. Zij willen een mooi product afleveren en een realistisch beeld neerzetten, maar voelen ook een zekere verantwoordelijkheid voor de deelnemers. Vooral door filmwetenschappers wordt er al jaren discussie gevoerd over de ethiek van makers.

Dat debat is weer actueel door de ophef rond het RTL-programma '24 uur: tussen leven en dood'. Productent Eyeworks hing camera's op in de eerste hulp van het VU medisch centrum in Amsterdam. De kritiek richtte zich vooral op het feit dat medewerkers van Eyeworks meekeken met vertrouwelijke gesprekken tussen arts en patiënt, zonder dat iedereen daarvan op de hoogte was. Daarmee schond het ziekenhuis volgens critici het beroepsgeheim van artsen.

Maar ook de programmamakers zaten hier fout, vindt Dames. "Je moet niet stiekem filmen. Dat vind ik afschuwelijk. Mensen voelen zich dan gebruikt en dat moet je als maker niet op je geweten willen hebben."

Met open vizier de participanten in je documentaire benaderen, is ook de regel van Van Erp. Dat houdt ook in dat hij uitlegt wat het doel van de

film is. "Je kunt er niet van uitgaan dat iemand die meedoet hetzelfde doel heeft als de maker. Makers vinden het vaak belangrijk om een kwestie aan de kaak te stellen, ze willen dat mensen het verhaal kennen. Dat kan nooit een persoonlijk argument zijn voor iemand om mee te doen."

De deelnemers voor het filmen uitgebreid inlichten, heeft echter ook nadelen. Mogelijk gaat er een stukje authenticiteit verloren omdat iemand zich gaat gedragen naar de ver-

'Je filmt nooit de werkelijkheid, je creëert altijd iets'

wachtingen van de maker. Van Erp is daar niet bang voor: "Wat je filmt is nooit de werkelijkheid. Je creëert als maker een werkelijkheid door er camera's bij te zetten, de gordijnen weer open of dicht te doen of voor te stellen of het niet leuk is dat de buurtvrouw ook nog even langskomt."

Daarom begrijpt hij wel dat de makers van het tv-programma '24 uur' met niet zichtbare camera's werkten. Daarmee kwam het programma dicht bij de werkelijkheid dan als zij met een cameraploeg zouden komen. Toch zal Van Erp zelf nooit verborgen camera's gebruiken. "Ik creëer mijn eigen werkelijkheid. Dat vind ik juist het leuke van het vak."

Er is een groot verschil tussen commerciële tv-programma's en documentaires, benadrukt Willemien

Sanders, die aan de Universiteit Utrecht promoveert op de ethiek van documentaire maken. "Iemand die voor een commerciële zender een tv-programma maakt, is erg bezig met kijkcijfers en geld verdienen. Ze willen dat mensen de volgende keer ook weer kijken, dus er moet ook een bepaalde spanning in zitten. Documentairemakers gaan vaak maanden of jaren met hun participant om. Ze bouwen een vertrouwensband op."

Maar vertrouwensband of niet, elke maker krijgt wel eens te maken met deelnemers die achteraf niet blij zijn met de beelden die van ze zijn gemaakt. Bij Michiel van Erp gebeurde het nog in 'I am a woman now'. Een van de vrouwen vertelt een vriendin voor het eerst dat zij niet geboren is als meisje. Van Erp: "Zij schrok van de reactie van haar vriendin en belde me de volgende dag op of we de scène wel moesten gebruiken. Ik heb haar proberen uit te leggen waarom ik het belangrijk vond voor de film. En achteraf was ze heel trots op het resultaat."

Van Erp vindt dat hij als maker het laatste woord heeft als het gaat over het al dan niet schrappen van scènes. Toch zal hij naar eigen zeggen nooit het belang van de film voor het belang van het individu stellen. "Als de onthulling van de vrouw hun vriendschap had gekost, had ik de beelden niet gebruikt."

Het is echter de vraag of iedere maker zo denkt. Regels over hoe om te gaan met deelnemers zijn er niet. Wel zijn er wat procedures die gebruikelijk zijn. Zo tekenen participanten van te voren vaak een contract waarmee ze toestemming geven voor het gebruik van de beelden.

Maar zo'n *quitclaim* is niet verplicht. Roy Dames heeft er zelfs nog nooit mee gewerkt. Mensen krijgen volgens hem juist wantrouwen als ze zo'n papertje moeten tekenen.

Is het niet tijd voor regels? Sanders denkt van niet. "Het beperkt de vrijheid van de makers. Als een participant wil dat er een belangrijke scène uit de film wordt geschrapt, ga je als maker hem of haar proberen te overtuigen. Als je een scène schrapt zodra een participant piept, dan houd je geen film meer over. Wel zit er tussen overtuigen en onder druk zetten een smalle lijn. Hoe stevig iemand in zijn schoenen staat, hangt daarmee samen. Ook daarom moet je geen regels opstellen: het is telkens anders."

Toch kun je je afvragen of iemand die niet veel ervaring heeft met media, wel kan inschatten wat de gevolgen van een tv-optreden kunnen zijn. Mensen die zich laten filmen nemen zelf een risico, vindt Sanders. Wel zou er volgens haar meer aandacht moeten zijn voor media-educatie. "Als iedereen leert hoe media te werk gaan, kan men beter de impact inschatten van op tv komen."

De man voor de camera van 'Man bijt hond' had op Twitter vooral de lachers op zijn hand. Maar meningen op internet kunnen ook snoeihard zijn, weet Van Erp. "Ik probeer mensen altijd zoveel mogelijk voor te bereiden op de mogelijke gevolgen van op tv komen. Dat niet iedereen hetzelfde denkt als zij bijvoorbeeld. Ook raad ik altijd aan niet op internet te kijken tijdens de uitzending. Dat doe ik zelf ook niet."

'I am a woman now' is vanaf 15 maart te zien in verschillende filmtheaters.